

**Парламентське дослідження
щодо правових механізмів протидії дезінформації в інформаційному
просторі України, Європейського Союзу та окремих
держав-членів Європейського Союзу***

***Анотація.** У парламентському дослідженні представлено результати аналізу особливостей правового регулювання протидії дезінформації в інформаційному просторі України, Європейського Союзу (ЄС) та деяких держав-членів ЄС. Акцентовано увагу на новелах законодавства щодо протидії дезінформації в ЄС, Литві, Німеччині та Франції.*

***Ключові слова:** дезінформація, недостовірна інформація, інформаційний простір, незаконний вміст, медіа, медіапростір, онлайн-простір, соціальна мережа, суб'єкт у сфері медіа, цифрова платформа, фейк.*

Вступ.

Упродовж останніх десятиліть поширення дезінформації як засобу маніпуляції свідомістю людей в інформаційному просторі набуло критичних показників, що є однією із ключових загроз інформаційній безпеці держав і потребує застосування дієвих механізмів протидії та нейтралізації.

Ще до початку повномасштабного вторгнення під час 47-ї сесії Ради ООН з прав людини (2021 р.) Україна ініціювала і виголосила спільну заяву про негативний вплив дезінформації на права людини від імені майже 60 держав світу, зокрема США, Великої Британії, Франції, Німеччини, Японії, Латвії, Литви, Польщі¹. Наразі з повномасштабним вторгненням ця проблематика набула особливо чутливого значення, оскільки вкрай негативно впливає на психологічний стан населення і є потужним дестабілізаційним чинником для національної безпеки. Про це свідчать статистичні дані. У другому звіті Європейської служби зовнішніх справ «Маніпулювання іноземною інформацією і загроза втручання»², при підготовці якого аналітики перевірили 750 інцидентів у період з грудня 2022 року до листопада 2023 року, зазначається, що Україна залишається державою, яка найчастіше стає жертвою дезінформації та фейків: із 480 зафіксованих випадків зовнішнього маніпулювання інформацією та втручання найчастіше мішенню була Україна – 160 випадків, що у відсотках складає (Рис. 1):

¹ Україна ініціювала в ООН спільну заяву про вплив дезінформації на права людини. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3274275-ukraina-iniciuvala-v-oon-spilnu-zaavu-pro-vpliv-dezinformacii-na-prava-ludini.html>

² Лотоцька Наталка. Україна найчастіше є жертвою дезінформації та фейків, – звіт Європейської служби зовнішніх справ. URL: https://lb.ua/society/2024/01/25/595364_ukraina_naychastishe_ie_zhertvoyu.html

Рис. 1. Зафіксовані випадки зовнішнього маніпулювання інформацією та втручання %.

Водночас відповідно до звіту Disinformation Resilience Index 2024³, який фіналізує результати дослідження у 10 державах Центральної та Східної Європи, наша держава є лідером у стійкості до дезінформації. У звіті також ідеться про те, що в Україні «відбулися досить значні правові та інституційні* зміни» у питаннях протидії дезінформації, однак державна політика в цій сфері «залишається незв'язною». Такі висновки обумовлюють активізацію зусиль щодо удосконалення законодавчих механізмів протидії дезінформації та фейкам. У 2024 році тема розробки спеціальних законодавчих положень із протидії дезінформації значно актуалізувалася⁴, особливо щодо врегулювання діяльності месенджерів та соціальних мереж⁵.

Основна частина. В *Україні* відсутнє законодавче визначення дефініції «дезінформація». Проте, це поняття є часто вживаним у нормативно-правових актах стратегічного характеру. Зокрема, у Стратегії зовнішньополітичної діяльності України⁶ неодноразово зустрічаються терміни «дезінформація», «дезінформаційні атаки», «дезінформаційні кампанії» у контексті основних загроз в інформаційній сфері, протидія яким є однією з цілей зовнішньополітичної діяльності. Положення Стратегії кібербезпеки України⁷

³ DISINFORMATION RESILIENCE INDEX IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE IN 2024. URL: https://east-center.org/wp-content/uploads/2024/12/DRI_2024_edition.pdf

⁴ Законопроект про дезінформацію у Раді на «стадії пропозицій» – Юрчишин. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3833077-zakonoproekt-pro-dezinformaci-u-radi-na-stadii-propozicij-urcisin.html>

⁵ Юрчишин: Для регулювання Телеграму в Україні потрібен закон про дезінформацію. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3818381-urcisin-dla-reguluvanna-telegramu-v-ukraini-treba-uhvaliti-zakon-pro-dezinformaci.html>

* Примітка. Ідеться про Центр протидії дезінформації, який є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України, утворений відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про створення Центру протидії дезінформації», уведеного в дію Указом Президента України від 19 березня 2021 року № 106.

⁶ Стратегія зовнішньополітичної діяльності України : Затверджено Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>

⁷ Стратегія кібербезпеки України : Затверджено Указом Президента України від 26 серпня 2021 року № 447/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>

також передбачають розвиток міжнародного співробітництва у сфері кібербезпеки, який відбуватиметься, зокрема шляхом створення діючої робочої групи з метою «протидії гібридним загрозам та поширенню дезінформації». Найпершою стратегічною ціллю Стратегії інформаційної безпеки⁸ визначено «протидію дезінформації та інформаційним операціям». До глобальних викликів та загроз віднесено «збільшення дезінформаційних кампаній», а до національних викликів і загроз – «обмежені можливості реагувати на дезінформаційні кампанії».

Питання доцільності визначення на законодавчому рівні дефініції «дезінформація» досі залишається дискусійним, а в законодавстві використовуються терміни «недостовірна інформація», «неповна інформація», «неточна інформація», «неправдива інформація».

Варто зазначити, що в базових законах щодо регулювання інформаційних відносин та медіагалузі, зокрема «Про інформацію»⁹, «Про доступ до публічної інформації»¹⁰, «Про медіа»¹¹, поняття «дезінформація» не міститься, але є норми, які дещо в інший правовий спосіб визначають такі дії та встановлюють відповідальність за їх вчинення. Так, відповідно до частини першої статті 2 Закону України «Про інформацію» одним з основних принципів інформаційних відносин є достовірність інформації. Законом України «Про доступ до публічної інформації» визначено, що запитувач публічної інформації має право оскаржити надання недостовірної або неповної інформації (пункт 4 частини першої статті 23), а за надання або оприлюднення недостовірної, неточної або неповної інформації передбачена відповідальність (пункт 5 частини першої статті 24).

Відповідно до Закону України «Про медіа» особа, яка вважає, що суб'єктом у сфері аудіовізуальних, друкованих або онлайн-медіа щодо неї було поширено відомості, які не відповідають дійсності (викладені неповно чи неточно) та принижують її честь, гідність чи ділову репутацію, має право вимагати спростування недостовірної інформації або реалізації права на відповідь (стаття 43), а у статтях 36, 42, 119 міститься перелік інформації, забороненої для поширення суб'єктами у сфері медіа. Також встановлена й диференційована відповідальність за вчинення таких дій.

Варто зазначити, що засади такої відповідальності мають конституційно-правову природу. Відповідно до частини четвертої статті 32 Конституції України¹² кожному гарантується судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, а також право на відшкодування матеріального і морального збитку, завданого збиранням, зберіганням, використанням та

⁸ Стратегія інформаційної безпеки : Затверджено Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text>

⁹ Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>

¹⁰ Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>

¹¹ Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

¹² Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

поширенням такої недостовірної інформації. Більш детально правові механізми спростування, відповіді і припинення поширення недостовірної інформації про фізичну особу через медіа встановлено Цивільним кодексом України (частина шоста статті 277)¹³.

За поширення недостовірної інформації, яка може містити ознаки дезінформації, передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність¹⁴. Так, Кодексом України про адміністративні правопорушення¹⁵ встановлено покарання за поширення неправдивих чуток, що можуть викликати паніку серед населення або порушення громадського порядку (стаття 173¹). Кримінальний кодекс України містить 14 статей, диспозиції яких фактично спрямовані на боротьбу з недостовірною, неправдивою та шкідливою інформацією (статті 109, 110, 111, 111¹, 114¹, 114², 161, 258², 259, 295, 435¹, 436, 436¹, 436²)¹⁶.

На нашу думку, проблематика цього питання полягає в тому, що терміни «недостовірна інформація» і «дезінформація» не є тотожними. Ключовими ознаками дезінформації, які чітко відрізняють її від недостовірної інформації, зазвичай направленої проти конкретної фізичної особи, є виключно умисний характер її створення задля масового розповсюдження на невизначене коло осіб. Як правило, дезінформація передається через медіа, месенджери, соціальні мережі тощо та масштабується, результатом таких діє є створення загрози національній безпеці держави. Більш того, законодавство України не містить і визначення дефініції «недостовірна інформація»¹⁷, а вказує лише на ознаки недостовірності, які можуть бути спростовані здебільшого в судовому порядку, що також ускладнює її тлумачення та правозастосування.

Про необхідність визначення терміна «дезінформація» у Законі України «Про медіа» ішлося ще до його прийняття¹⁸. Однак, проблематика протидії дезінформації виходить за межі правового регулювання медіапростору і є питанням захисту національної безпеки держави, тому, на нашу думку, законодавчі пропозиції щодо визначення зазначеної дефініції лише в базовому законі щодо діяльності медіа виглядає сумнівно. Водночас суб'єкти у сфері медіа як одні з ключових учасників інформаційних відносин безумовно несуть відповідальність за достовірність інформації. Окрім Закону України «Про медіа», такий обов'язок покладено на них і Законом України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист

¹³ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

¹⁴ Як в Україні на законодавчому рівні борються з фейками та дезінформацією. URL: <https://www.6262.com.ua/news/3871436/ak-v-ukraini-na-zakonodavcomu-rivni-borutsa-z-fejkami-ta-dezinformacieu>

¹⁵ Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

¹⁶ Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

¹⁷ Поняття недостовірної інформації в українському законодавстві. URL: <https://detector.media/rinok/article/8562/2007-03-22-ponyattya-nedostovirnoi-informatsii-v-ukrainskomu-zakonodavstvi/>

¹⁸ Попов Сергій. У Бородянського пояснили, яке визначення дезінформації може з'явитися в законі про медіа. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/154727-u-borodyanskogo-poyasnili-yake-viznachennya-dezinformatsiyi-mozhe-zyavitisya-v-zakoni-pro-media>

журналіста»¹⁹, яким визначено, що журналіст зобов'язаний подавати для поширення достовірну інформацію та дотримуватися вимог Кодексу етики українського журналіста (пункт 1 частини другої статті 11¹). Подібне за суттю викладено й у Кодексі етики українського журналіста²⁰, зокрема: журналіст має поважати права громадськості на повну та об'єктивну інформацію про факти та події та зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилося, що вона не відповідає дійсності.

Спроби законодавчого врегулювання правовідносин, що виникають у зв'язку з протидією поширенню дезінформації, які здійснювалися в Україні, наразі не реалізовані. Зокрема, 17 січня 2020 року Міністерством культури та інформаційної політики України було оприлюднено проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення національної інформаційної безпеки та права на доступ до достовірної інформації» – так званий «законопроект про дезінформацію»^{21*}, яким пропонувалося терміни «недостовірна інформація» та «дезінформація» визначити таким чином (Рис. 2):

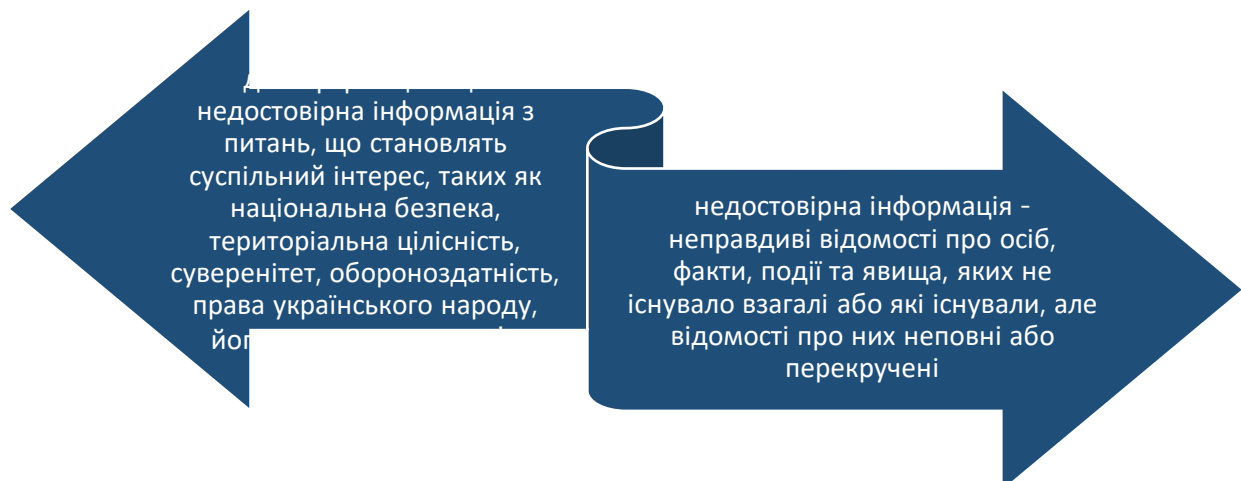

Рис. 2. Визначення термінів «недостовірна інформація» та «дезінформація».

Законодавча пропозиція включала: встановлення кримінальної відповідальності за дезінформацію; запровадження посади урядового Уповноваженого з питань інформації з надзвичайно широкими повноваженнями; надання певних повноважень Асоціації професійних журналістів України (АПЖУ); визначення поняття «поширювач інформації»; запровадження так званого «індексу довіри», який присвоюватиметься медіа в порядку та згідно з критеріями, затвердженими Уповноваженим з питань інформації. Законопроект

¹⁹ Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста : Закон України від 23 вересня 1997 року № 540/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80#Text>

²⁰ Кодекс етики українського журналіста. URL: <https://cje.org.ua/ethics-codex/>

²¹ Пристай Денис. «Закон 7/9». Як Мінкульт пропонує криміналізувати дезінформацію. URL: <https://suspilne.media/9490-zakon-79-ak-minkult-proponue-krimalizuvati-dezinformaciu/>

* Примітка. Текст проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення національної інформаційної безпеки та права на доступ до достовірної інформації» відсутній у публічному доступі.

не був зареєстрований у парламенті, оскільки отримав негативні оцінки як з боку медіаспільноти²², так і з боку міжнародних та європейських партнерів²³.

Ще однією спробою законодавчого визначення терміна «дезінформація» варто вважати електронну петицію № 22/130114-еп²⁴, оприлюднену 23 грудня 2021 року на сторінці офіційного інтернет-представництва Президента України (не набрала достатньої кількості голосів). Петиція була представлена у вигляді проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії дезінформації», яким пропонувалося визначити термін «дезінформація» (Рис. 3):

Дезінформація – навмисно створена, керована з певною метою (ввести в оману, поширити ідеї, наративи тощо) та доступна для перевірки повністю або частково неправдива інформація (стаття, репортаж, інша публікація, що є доступними до двох та більше осіб) у різних формах (текстова, візуальна, аудіо тощо), що імітує інформацію, що відповідає дійсності, та поширюється на певну аудиторію

Рис. 3. Визначення терміна «дезінформація».

Наразі правовим механізмом щодо протидії дезінформації є застосування положень Закону України «Про санкції»²⁵.

В **Європейському Союзі** (далі – ЄС) правовий вектор протидії дезінформації останніми роками активно розвивається. У Повідомленні Європейської Комісії (далі – ЄК) Європейському Парламенту, Раді, Європейському економічному та соціальному Комітету та Комітету регіонів «Боротьба з дезінформацією в Інтернеті: європейський підхід»²⁶ від 26 квітня 2018 року представлено комплексний підхід, що включає: реагування на серйозні загрози шляхом сприяння цифровим екосистемам, заснованим на прозорості; розширення можливостей громадян у протидії дезінформації: захист демократії, зокрема у процесах формування політик. У документі визначено термін «дезінформація» (Рис. 4):

²² Біла Ірина. Законопроект про дезінформацію. Влада Зеленського має єдиний вихід із проблеми, яку створило МКС – експерти (огляд преси). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30427432.html> ; Заява медійників щодо законопроекту «про дезінформацію». URL: <https://imi.org.ua/news/-i31384>

²³ Геноцид українських ЗМІ: чому законопроект про дезінформацію занепокоїв Захід. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3564/180/143185/> ; Закон про дезінформацію: в ООН застерігають українську владу від «непотрібних обмежень» для ЗМІ. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-oon-pro-zakon-pro-dezinformatsiu/30410220.html>

²⁴ Електронна петиція №22/130114-еп від 23 грудня 2021 року. Протидія дезінформації в Україні. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії дезінформації». Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/130114>

²⁵ Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>

²⁶ COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Tackling online disinformation: a European Approach. Brussels, 26.4.2018 COM(2018). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52018DC0236>

Дезінформація – підтверджена неправдива або оманлива інформація, створена, представлена та поширена з метою отримання економічної вигоди чи навмисного обману громадськості, і така, що може завдати шкоди суспільству.

Рис. 4. Визначення терміна «дезінформація».

Наприкінці цього ж року затверджено спільний План дій проти дезінформації (Action Plan against Disinformation)²⁷, яким визначено чотири принципи ЄС у сфері протидії деструктивному інформаційному впливу (Рис. 5):

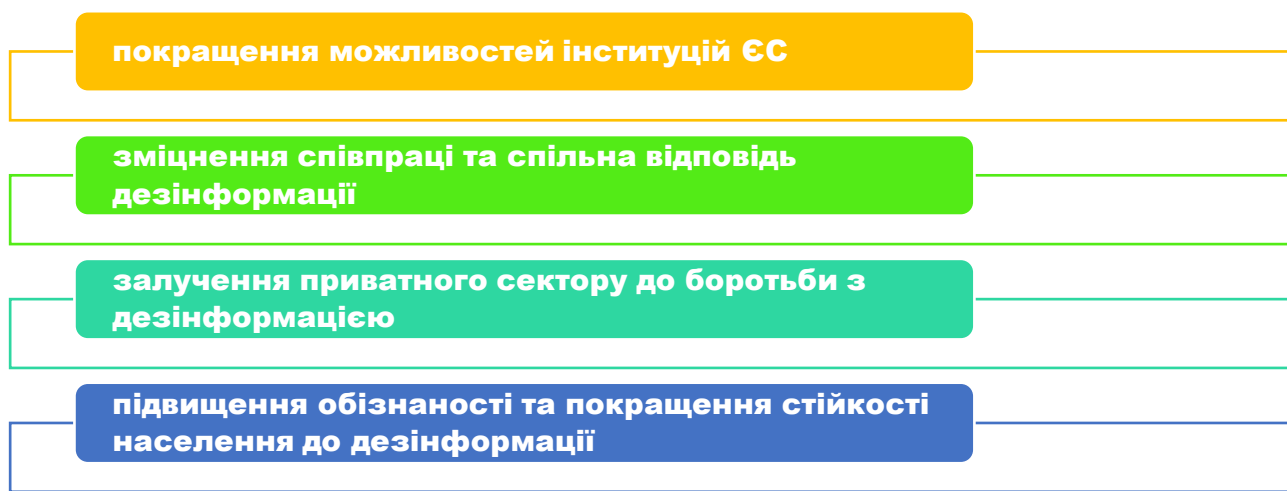

Рис. 5. Принципи ЄС у сфері протидії деструктивному інформаційному впливу.

У 2020 році ЄК представлено План дій щодо європейської демократії (European Democracy Action Plan)²⁸, метою якого є зміцнення стійкості та розширення можливостей демократії в ЄС. Документом передбачено посилення певних політик ЄС, здійснення заходів із метою сприяння вільним і чесним виборам, підтримка незалежних медіа, боротьба з дезінформацією. ЄС розглядає боротьбу з дезінформацією одним із суттєвих кроків для захисту демократії. Саме тому в зазначеному документі визначено три шляхи такої політики²⁹ (Рис. 6):

²⁷ JOINT COMMUNICATION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS Action Plan against Disinformation. Brussels, 5.12.2018 JOIN(2018). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52018JC0036>

²⁸ European Democracy Action Plan: making EU democracies stronger. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_2250
Communication on the European democracy action plan. URL: https://commission.europa.eu/document/63918142-7e4c-41ac-b880-6386df1c4f6c_en

²⁹ Самчинська О.А. Правові вектори протидії дезінформації: досвід Європейського Союзу. URL: http://forumprava.pp.ua/files/006-015-2023-4-FP-Samchynska_3.pdf

Рис. 6. Шляхи реалізації дій щодо протидії дезінформації.

Відповідно до результатів аудиту ефективності, викладених у Спеціальному звіті «Дезінформація, що впливає на ЄС: боротися, але не приборкати»³⁰, присвяченого аналізу та оцінці діяльності ЄС щодо протидії дезінформації, зокрема виконанню Плану дій проти дезінформації 2018 року, надані рекомендації щодо покращення заходів ЄС у цій сфері, а саме (Рис. 7):

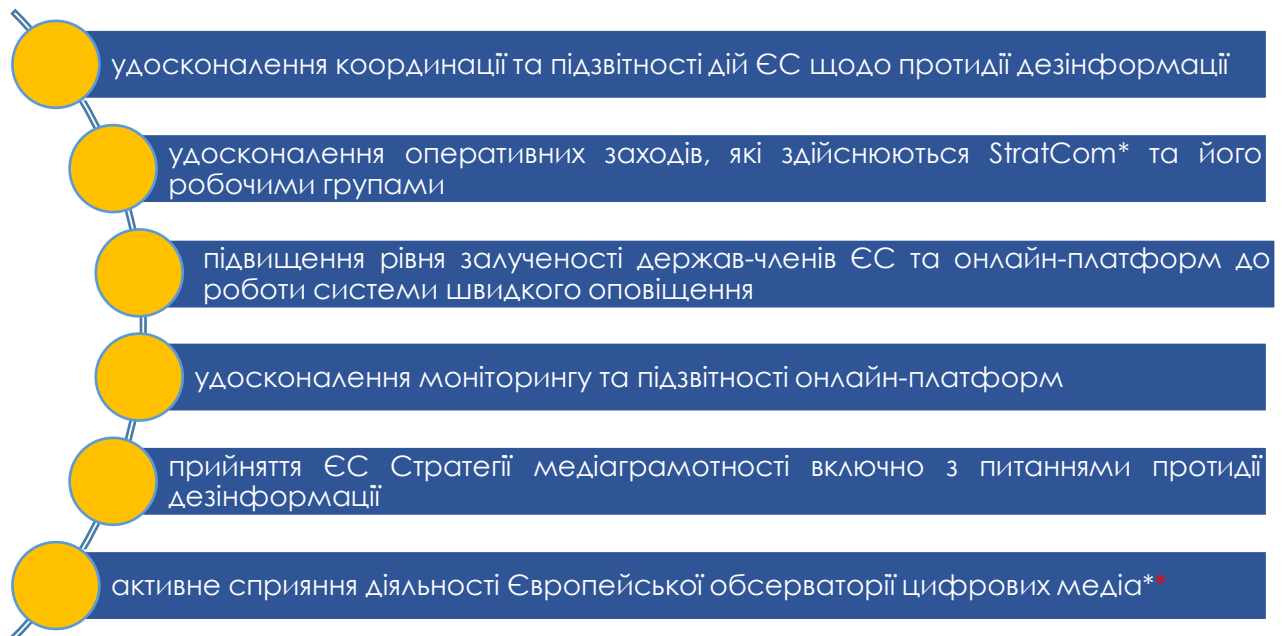

Рис. 7. Рекомендації щодо покращення заходів ЄС у протидії дезінформації відповідно до результатів виконання Плану дій проти дезінформації 2018 року.

Окремо варто зупинитися на положеннях Кодексу практики щодо дезінформації 2018, підписаному популярними онлайн-платформами: Facebook, Google, Twitter, Mozilla, Microsoft, TikTok, а також частиною компаній рекламної індустрії³¹. Кодекс не мав загальнообов'язкового характеру, оскільки ним

³⁰ Performance audit: Special Report 09/2021: Disinformation affecting the EU: tackled but not tamed. URL: <https://www.eurosai.org/ru/databases/audits/Performance-audit-Special-Report-09-2021-Disinformation-affecting-the-EU-tackled-but-not-tamed/> ; Special Report Disinformation affecting the EU: tackled but not tamed. URL: https://www.eca.europa.eu/lists/ecadocuments/sr21_09/sr_disinformation_en.pdf

* Примітка. Оперативна робоча група зі стратегічних комунікацій (англ. East StratCom Task Force) – експертна група, створена Європейською службою зовнішньополітичної діяльності задля «протистояння дезінформаційним кампаніям з боку Росії».

** Примітка. Європейська обсерваторія цифрових медіа (EDMO) – проект, спрямований на підтримку незалежної спільноти, яка бореться з дезінформацією.

встановлювалися певні зобов'язання для конкретних компаній, які його підписали, а не для держав.

Посилений Кодекс практики щодо дезінформації (далі – Кодекс)³², підписаний і представлений 16 червня 2022 року, на відміну від попереднього, містить визначення поняття «дезінформація» (Рис. 8):

Дезінформація – очевидно неправдива або така, яка вводить в оману, інформація, що в сукупності створена, представлена і поширена з метою економічної вигоди або умисного введення в оману громадськості та може заподіяти шкоду суспільству через загрозу демократичним політичним процесам і процесам вироблення політики, а також таким суспільним благам, як захист здоров'я громадян, довкілля і безпека

Рис. 8. Визначення терміна «дезінформація».

Водночас дезінформацією не вважається недостовірні реклама, помилки у звітності, сатира та пародія, а також очевидні необ'єктивні новини й коментарі.

Кодексом визначені межі і запропоновані заходи, спрямовані на підвищення ефективності боротьби з деструктивним інформаційним впливом в онлайн-просторі, зокрема (Рис. 9):

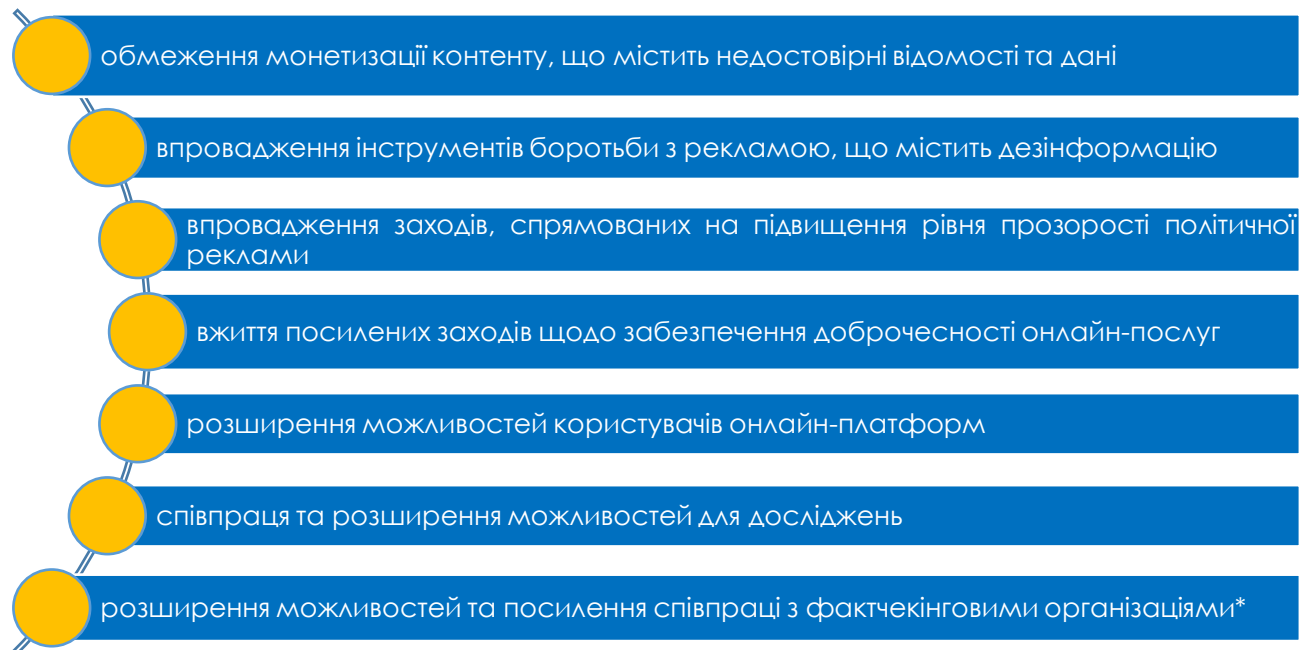

Рис. 9. Заходи, спрямовані на підвищення ефективності боротьби з деструктивним інформаційним впливом в онлайн-просторі.

Зміст зазначених документів свідчить, що більшість із них спрямовані на протидію дезінформації саме в онлайн-просторі. Це не випадково, оскільки

³¹ 2018 Code of Practice on Disinformation. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2018-code-practice-disinformation>

³² The Strengthened Code of Practice on Disinformation 2022. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/2022-strengthened-code-practice-disinformation>

онлайн-платформи, через які розповсюджується інформація, зокрема соціальні медіа, служби обміну відео та пошукові системи, нині відіграють ключову роль у масовому поширенні дезінформації. Зазначимо, що попередні кроки ЄК, інших органів ЄС, а також представників Інтернет-середовища стали, так би мовити, підготовчим етапом для прийняття відповідного законодавчого акта.

Із прийняттям Регламенту Європейського Парламенту та Ради 2022/2065 від 19 жовтня 2022 року про єдиний ринок цифрових послуг і внесення змін до Директиви 2000/31/ЄС³³ (далі – Закон про цифрові послуги, DSA)³³ визначено новий стандарт для цифрових платформ, відповідно до якого встановлена відповідальність за незаконний вміст. Окрім того, онлайн-платформи зобов'язані: ділитися інформацією про те, як працюють їх алгоритми; впроваджувати процеси для швидкого видалення незаконних товарів і вмісту; боротися з розповсюдженням дезінформації користувачами. Тобто головний принцип DSA – «все, що є протиправним офлайн, також має бути протиправним онлайн».

Законом про цифрові послуги визначено чотири категорії системного ризику: поширення незаконного вмісту; незаконний вплив на здійснення основних прав людини; негативний вплив на громадянський дискурс, виборчі процеси та громадську безпеку; негативний вплив на фізичний та психічний добробут людини³⁴.

На відміну від Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги»³⁵, дія якого не поширюється на постачання цифрового контенту необмеженому колу осіб, крім випадків передачі цифрового контенту, який є частиною вистави чи показу певної події, засобами сигнальної трансляції, Закон про цифрові послуги (DSA) «одержувачами послуг» визначає фізичних або юридичних осіб, які користуються посередницькими послугами, зокрема з метою пошуку інформації.

Відповідно до Закону про цифрові послуги термін «незаконний вміст» означає (Рис. 10):

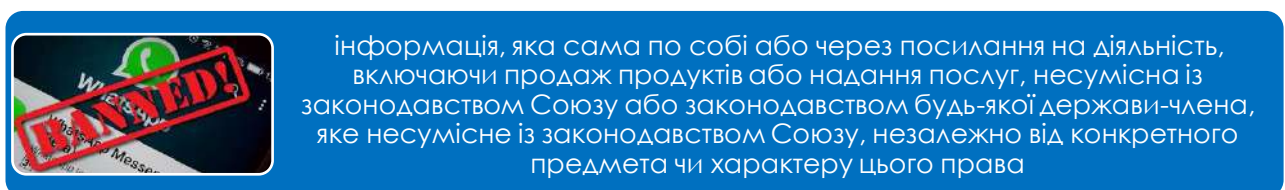

Рис. 10. Визначення терміна «незаконний вміст».

* Примітка. Фактчекінг (від англ. fact checking – перевірка фактів) – процес дослідження наявних фактів і даних для з'ясування їх повноти, достовірності та істинності.

³³ Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32022R2065>

³⁴ Законодавство проти дезінформації: роль закону про цифрові послуги в ЄС і перспективи для України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-factcheck/3798645-zakonodavstvo-proti-dezinformacii-rol-zakonu-pro-cifrovi-poslugi-v-es-i-perspektivi-dla-ukraini.html>

³⁵ Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10 серпня 2023 року № 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>

Згідно з правилами DSA цифрові платформи зобов'язані інформувати користувачів про причини модерування вмісту, поширеного користувачем, і надавати посилання на перелік причин, визначених DSA. Користувачі мають право на оскарження рішень модератора, а платформи відтепер зобов'язані оновлювати інформацію щодо власних процедур і правил модерування вмісту принаймні раз на рік. Тобто відповідно до Закону про цифрові послуги творці та поширювачі вмісту, який викладено в Інтернеті, повинні нести більшу відповідальність за його зміст. Вони також повинні переконатися, що вміст є відповідним і не вводять в оману чи не є незаконним. Що стосується онлайн-платформ соціальних медіа, які розміщують відповідний вміст, то вони повинні бути більш чіткими та прозорими щодо того, як працюють їх алгоритми регулювання вмісту, зокрема мати опцію (кнопку), що дозволяє користувачам повідомляти про опублікований незаконний вміст і швидко реагувати на такі повідомлення. Нарешті, вони зобов'язані самостійно стежити за публікаціями та видаляти їх у разі необхідності або навіть призупиняти облікові записи.

Крім того, правові механізми протидії дезінформації встановлені Регламентом (ЄС) 2016/679 Європейського Парламенту та Ради від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних і про вільний рух таких даних, а також про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент захисту даних, GDPR)³⁶, відповідно до якого компанії соціальних мереж повинні отримати чітку згоду своїх користувачів на доступ до їхніх даних і їх обробку. GDPR встановлено низку прав громадян, зокрема право на: доступ, виправлення та видалення персональних даних, які зберігаються компаніями («право бути забутим»); отримання персональних даних, зібраних компанією, і передача їх іншій компанії («перенесення даних»); отримання повідомлень про порушення персональних даних.

Директивою (ЄС) 2018/1808 Європейського Парламенту та Ради від 14 листопада 2018 року про внесення змін до Директиви 2010/13/ЄС про координацію певних положень, встановлених законами, нормативно-правовими або адміністративними актами в державах-членах стосовно надання аудіовізуальних медіапослуг (Директива про аудіовізуальні медійні послуги, AVMS) з огляду на зміну ринкових реалій³⁷, зокрема визначено, що платформи обміну відео (VSP) на кшталт YouTube повинні підтримувати систему нових стандартів прозорості для своїх користувачів і можуть бути притягнуті до відповідальності регуляторним органом, під юрисдикцію якого вони знаходяться, якщо їх система виявиться неефективною.

Окремі держави-члени ЄС ще до прийняття Закону про цифрові послуги розробили та впровадили спеціальні норми щодо протидії дезінформації і визначення цього терміну. Так, у *Литві* відповідно до Закону про публічну

³⁶ Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng>

³⁷ Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) in view of changing market realities. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1808/oj/eng>

інформацію³⁸ дефініція «дезінформація» означає «неправдиву інформацію, навмисно поширену серед громадськості» (пункт 15 статті 2). Щодо діяльності журналістів, то вони зобов'язані надавати правдиву, точну та неупереджену інформацію, критично оцінювати свої джерела інформації, ретельно і старанно перевіряти факти й покладатися на численні джерела. Якщо перевірити достовірність джерела інформації неможливо, про це необхідно зазначити в оприлюдненій інформації (пункту 84 частини другої статті 41 цього ж Закону). У згаданому Законі, на відміну від законодавства України, визначено термін «новина» – «факт або правдива (правильна) інформація, опублікована в медіа» (пункт 84 статті 2), – зміст якого підкреслює обов'язок медіа розповсюджувати виключно правдиву інформацію.

У *Німеччині* прийнято Федеральний Закон про покращення правозастосування в соціальних мережах (далі – NetzDG)³⁹. Під сферу його дії підпадали не лише провайдери класичних соціальних мереж, таких як Facebook, Twitter, а й провайдери відеоконференцій та служб обміну повідомленнями (месенджерів), які керують платформами в мережі Інтернет для отримання прибутку, дозволяють користувачам обмінюватися, ділитися або робити доступним будь-який контент з іншими користувачами та у яких зареєстровано понад 2 мільйони користувачів.

Відповідно до NetzDG такі провайдери повинні були запровадити ефективну і прозору процедуру щодо гарантування швидкого реагування на скарги та блокування чи видалення явно незаконного вмісту протягом 24 годин, а у випадках неочевидного незаконного вмісту – протягом 7 днів. У разі порушення вимог Закону провайдери онлайн-платформ притягаються до відповідальності у вигляді штрафу в розмірі до 50 мільйонів євро за системну нездатність видалити незаконний контент⁴⁰.

Окрім того, NetzDG встановлював механізм передачі права прийняття рішення про незаконність контенту від провайдерів соціальних мереж до органу саморегулювання постачальників мультимедійних послуг⁴¹. Наразі положення NetzDG значною мірою скасовані у зв'язку з імплементацією в національне законодавство положень Закону про цифрові послуги⁴².

У *Франції* Законом про боротьбу з маніпулюванням інформацією⁴³ внесені зміни до Виборчого кодексу, Кодексу про освіту та Закону про свободу спілкування щодо: обов'язку співпраці у протидії дезінформації (цифрових платформ із державними органами, медіа, громадянським суспільством); посилення зобов'язань цифрових платформ стосовно прозорості тощо⁴⁴. Законом

³⁸ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. Galioja įsigalioja 1996.07.26. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.29884/asr>

³⁹ Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (Netzwerkdurchsetzungsgesetz - NetzDG). Ausfertigungsdatum: 01.09.2017. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/netzdg/BJNR335210017.html>

⁴⁰ The Impact of the German NetzDG law. URL: <https://www.ceps.eu/ceps-projects/the-impact-of-the-german-netzdg-law/>

⁴¹ Jugendmedienschutz ist unsere Mission. URL: <https://www.fsm.de/fsm/>

⁴² Self-regulation according to NetzDG. URL: <https://www.fsm.de/en/fsm/netzdg/>

⁴³ LOI n° 2018-1202 du 22 décembre 2018 relative à la lutte contre la manipulation de l'information. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000037847559/>

⁴⁴ Loi organique et loi ordinaire du 22 décembre 2018 relatives à la manipulation de l'information. URL: <https://www.vie-publique.fr/loi/21026-loi-manipulation-de-linformation-loi-fake-news>

визначено, що фейкові новини – це будь-яке твердження про факт, який є неточним або таким, що вводить в оману. Рішенням від 20 грудня 2018 року Конституційна рада Франції⁴⁵ висловила пояснювальне застереження щодо змісту цього поняття. Це може стосуватися лише неточних або оманливих тверджень або приписок факту, які можуть вплинути на щирість майбутнього голосування, і не стосується думок, пародій, часткових неточностей або простих перебільшень. Це те, хибність чого можливо продемонструвати об'єктивно.

Зазначеним Законом встановлені нові зобов'язання для цифрових платформ щодо прозорості*. Передбачається, що протягом трьох місяців оператори цифрових платформ зобов'язані оприлюднити інформацію про рекламодавців, в інтересах яких вони розповсюджують інформацію, а також суму винагороди, отриманої в обмін на просування такої інформації. Така інформація акумулюється в електронному реєстрі, що надається громадськості і регулярно оновлюється. У разі повідомлення про розповсюдження неправдивої інформації, застосовується спрощена процедура припинення поширення інформації шляхом звернення до суду.

Кожен оператор онлайн-платформ зобов'язаний призначити законного представника, який виконуватиме функції контактної особи на території Франції. Місію моніторингу цих заходів покладено на Arcom – незалежний державний орган з питань регулювання аудіовізуального та цифрового секторів⁴⁶. Французький медіарегулятор – Вища аудіовізуальна рада (CSA) – також має повноваження щодо призупинення трансляції телевізійних послуг на території Франції, які надаються іноземними медіа і знаходяться під впливом іноземної держави, у разі заподіяння шкоди інтересам нації під час проведення виборів.

Висновки.

Зважаючи на глобальний рівень загроз розповсюдження дезінформації, в ЄС починаючи з 2018 року прийнято низку документів стратегічного характеру, в яких наголошується на необхідності вжиття заходів протидії. Такі напрацювання дали змогу перейти від консультативного та добровільного реагування до законодавчого регулювання й наглядової функції інституцій ЄС у цій сфері. Політика ЄС щодо протидії дезінформації є досить активною, про що свідчить прийняття низки актів, спрямованих на протидію дезінформації саме в онлайн-просторі і врегулювання діяльності месенджерів, цифрових мереж та цифрових платформ. Це пов'язано зі зростанням впливу цифрового середовища і необхідністю скоординованого підходу до його регулювання, що сприятиме ефективності протидії масовому поширенню дезінформації.

Із прийняттям Закону про цифрові послуги встановлено суворі юридичні зобов'язання для онлайн-платформ, зокрема соціальних мереж, онлайн-ринків та

Les enjeux de la loi contre la manipulation de l'information. URL: <https://www.culture.gouv.fr/actualites/Les-enjeux-de-la-loi-contre-la-manipulation-de-l-information>

⁴⁵ Décision n° 2018-774 DC du 20 décembre 2018 - Communiqué de presse. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/actualites/communiquede/decision-n-2018-774-dc-du-20-decembre-2018-communique-de-presse>

* Примітка. Стосується лише платформ, які перевищують поріг у п'ять мільйонів унікальних відвідувачів на місяць (розраховується на основі останнього календарного року).

⁴⁶ Gouvernance. URL: <https://www.arcom.fr/nous-connaître/notre-institution/gouvernance>

пошукових систем. Такий підхід повинен зробити онлайн-платформи більш відповідальними за вміст, що вони розміщують, а також посилити права і захист користувачів від дезінформації. Європейській Комісії надано повноваження щодо здійснення контролю за діяльністю великих медіаплатформ та застосування відповідальності щодо них. Відповідно до вимог DSA постачальники цифрових послуг повинні вживати заходи для боротьби з дезінформацією в Інтернеті та захищати основні права людини, такі як свобода вираження думок і право на приватність, а постачальники, які фізично не присутні в ЄС, повинні призначати законного представника в межах ЄС і створювати систему для розгляду скарг від користувачів і органів ЄС.

Для України необхідно імплементувати норми DSA в національне законодавство і посилити законодавчі механізми протидії дезінформації з огляду на масовані агресивні інформаційні атаки з боку російської федерації.

Оскільки питання протидії дезінформації виходить за межі правового регулювання сфери медіа і є питанням захисту національної безпеки, його унормування в Законі України «Про медіа», на нашу думку, є недоцільним. Тим більше, відповідно до цього Закону приватні сторінки в соціальних мережах і вебсайти неінформаційних компаній не відносяться до онлайн-медіа.

Найперспективнішим варіантом імплементції вимог DSA в національне законодавство, на нашу думку, є прийняття нової редакції Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги»⁴⁷. Наразі сфера дії Закону є доволі обмеженою і не поширюється на постачання цифрового контенту необмеженому колу осіб, окрім випадків передачі цифрового контенту, який є частиною вистави чи показу певної події, засобами сигнальної трансляції.

Удосконалення також потребує Закон України «Про інформацію» з огляду на сучасні реалії розвитку інформаційного середовища.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені у документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

⁴⁷ Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10 серпня 2023 року № 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>